

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

УДК 94(477) (045)

СТОЛІТТЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: НЕВИВЧЕНІ УРОКИ ІСТОРІЇ

Ігор ГАВРИЛІВ

вул. Ак. Лазаренка, 38/2, 79026, м. Львів, Україна

e-mail: Havryljv-I@ukr.net

DOI: 10.15330/gal.32.193-197

ORCID: 0000-0001-6815-520X

Сучасні негаразди в процесі становлення та розбудови Української держави спонукають, котрий раз, звернутися до гіркого досвіду історичного минулого. А він вчить, що надія на об'єктивний хід державотворення великого європейського народу не дає підстав нехтувати елементарними заходами, що спонукають до утвердження національної диктатури перед зовнішніми та внутрішніми викликами, які дезорганізують українство впродовж віків. Тому аналіз подій та проведення історичних паралелей сприятиме осмисленню минулого, усвідомленню теперішнього та реально прогнозованого майбутнього у справі скріплення незалежної державності України як європейської та світової геополітичної потуги. Історична пам'ять кличе до боротьби, щоб не повторити долю попередників – жертв трагічного ХХ ст., яке призвело до геноциду українців, що переполовинило їхню чисельність.

Ключові слова: *Українська держава, визвольна боротьба, окупаційні режими, національна диктатура, державна дисципліна, громадянське суспільство.*

Двадцять сьому річницю Акту проголошення державної незалежності Україна відзначила в умовах п'ятого року воєнних дій на Донбасі, що забрали понад 10 тис. життів, 25 тис. поранених та покалічених та 1,5 млн. переміщених осіб, а матеріальні збитки оцінюються у понад 50 млрд. американських доларів. Бачимо посилення експансіоністських дій Російської Федерації у Причорномор'ї та Приазов'ї, побудову Керченського моста, що разом із іншим становить загрозу судноплавству та обіцяє в перспективі величезні матеріальні збитки для українських портів Маріуполя та Бердянська. Своєю чергою, анексія Криму супроводжується переслідуванням українських громадян, що призводять до арештів із суттєвими термінами ув'язнення. Крім того, все це супроводжується масованими інформаційними атаками, які посилюються наростаючими терористичними актами з непередбачуваними наслідками щодо загрози бути втягнутими у повномасштабний збройний конфлікт, який становитиме пряму загрозу втрати державності України. На усі ці виклики влада України реагує досить мляво, продовжує зловживати корупційними діями, видимість реформ супроводжується некомпетентністю урядовців КМУ, депутатів ВРУ, масовими зловживаннями на місцях, що веде до занепаду усіх сфер життєдіяльності держави: освіти, науки, охорони здоров'я, економіки, господарства, фінансової нестабільності, дорожнечі товарів масового попиту, комунальних платежів, що викликає у громадян країни роздратування, розчарування та кидає у безвихідь. Збідніння переважної більшості мешканців України стимулює міграційні процеси, що загострюють негативні тенденції у суспільстві.

На тлі цих подій країна відзначає століття відродження державності, що викликає інтерес не лише у фахових істориків, які активізували свої дослідження. Коли розглядати майже три десятиліття надбання сучасної вітчизняної історіографії, то слід відзначити, що практично закриті усі "темні" та "світлі" плями української історії, а тема визвольних змагань 1914–1923 рр. і Української революції 1917–1921 рр. – найбільш популярна та широко розроблена у численних публікаціях. Особливий вклад у це внесли Тарас Гунчак, Юрій Шаповал, Всеволод Верстюк, Володимир Сергійчук, Олександр Реєнт, Станіслав Кульчицький, Віктор Голубко, Григорій Савченко, Микола Литвин, Сергій Литвин та багато інших дослідників. Також обнародовано

достатню кількість архівних документальних матеріалів, свідчень учасників подій, проведений скурпульозний аналіз фактологічних та статистичних даних, які досить повно та неупереджено розкривають цілісну картину тогочасних історичних подій. Тому в контексті вище наведеного необхідно поділитися думками щодо причин поразки та тих, очевидно невивчених уроків, які безпосередньо торкаються не лише періоду столітньої давності, але й сьогодення.

Насамперед слід визначитися із деякими методологічними підходами та дефініціями термінологічних понять, що безпосередньо торкаються даної теми. Так на початку революційних подій в Україні у 1917–1918 рр. на протигагу природній національно-державницькій владі Української Центральної Ради та її уряду – Генеральному Секретаріату, яких підтримало 75% громадян Української Народної Республіки під час виборів до Установчих зборів, створюються Ради, як органи влади, що були накинуті збройною силою російським окупаційним режимом на території УНР. Російські більшовики, виправдовуючи вторгнення в УНР 4 (17) січня 1918 р. демагогічно заявляли: “Генеральный секретариат Центральной рады... [разжигает] национальную вражду между братскими народами и старается образовать на Украине буржуазную власть. От имени Украинской Народной Республики объявляем Генеральный секретариат Центральной рады врагом свободного украинского народа, призываем и приказываем всем верным делу рабоче-крестьянской революции войскам бороться против буржуазного Секретариата киевской Центральной рады...”¹. Звідси є очевидним, що, “советська влада прийшла до нас на російських штиках”, тому неправильно є теза, “... що Перша світова війна стала своєрідною прелюдією до кривавої братовбивчої громадянської війни 1918–1921 рр. в Україні”². Адже практично усі ключові посади партійно-урядового владного апарату УССР були очолювані не українцями, а російськими шовіністами, незважаючи на їхнє єврейське, кавказьке та інше походження. На місцях впровадження радянської влади виглядало наступним чином: “Організують владу прислані комуністи, переважно москалі та жида, які за всяку ціну стараються затягнути до праці в установах, особливо в хлібо- і продуктозаготовках місцевих большевиків, не кажучи вже про технічний персонал і урядовців, яких вони мусять наймати з місцевих людей. Перш за все “товаришам” іде про те, щоб хоч трохи виглядало, що совітська влада є “справжня українська влада”. По друге, щоб опанувати положення, їм необхідні люди, які знають населення, обставини і умови. Вони дуже радо приймають до себе і видають партійні білети шкурникам, що пхаються до влади задля власного добробуту не дивлячись на їх буржуйське чи куркульське походження, добре ураховуючи те, що коли хто з них і не є “ідейним большевиком”, то споріднившись із владою кров’ю і насильством над українським населенням, буде потім змушений триматися її, бо в разі повороту його дожидає перша куля”³. Очевидно тих небагатьох етнічних українців, які увійшли до владного істеблїшменту, можна вважати “колабораціоністами”, зрештою майже всі вони були піддані репресіям у 1930-х рр. Тому УССР упродовж 1921–1991 рр. була не “формою української державності”, а лише московською колоніальною адміністрацією на території українських земель.

Також, на наш погляд, неприпустимо вживати термін “національні меншини”, яких в Україні ніколи не було і немає сьогодні. Адже ті інонаціональні групи, що проживають на території України є прийшлими і не можуть претендувати на статус “національно-територіальної автономії” (можливо за винятком – караїмів, гагаузів та кримських татар вареалї свого розселення).

У багатьох публікаціях австро-німецькі війська у 1918 р. представлені як окупаційні, а не союзні, згідно Брестського мирного договору. За допомогу у боротьбі з більшовиками українці мали розрахуватися продуктами харчування. На той час німці та австрійці купували хліб, з розрахунку курсу валют: 100 німецьких марок дорівнювало 46 українським карбованцям. Натомість росіяни хліб реквізували. Оскільки, українська влада не змогла виконати в повній мірі союзницькі зобов’язання, продукти прийшлося силоміць забирати у селян, що

¹ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 : Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ : Либідь ; Військо України, 1994. Кн. 2 : Документи та матеріали. С. 11.

² Перша світова війна 1914–1918 рр. і Україна. Українські землі у центрі цивілізаційної кризи / упоряд. О. П. Реєнт. Київ : Кліо, 2015. С. 44.

³ Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. Львів : Червона калина, 1992. С. 51–52.

викликало, своєю чергою, хвилю повстань, які у багатьох випадках були спровоковані більшовицькою агентурою.

Незважаючи на складні воєнно-революційні обставини, українську владу підтримало населення від Холмщини до Севастополя та від Лемківщини до Донщини. Утопічні надії на федерацію “братніх народів” привели українських соціалістів до втрати державності.

Звідси урок перший – українській владі тоді, як і тепер, потрібно було дбати лише про задоволення національно-державницьких інтересів українців, а не іногородців, які мали би просити задоволення своїх культурно-господарських прав у титульній нації, підтвердивши свою дієву лояльність до українства та сприяючи побудові незалежної Української держави. Натомість утопічні мрії українських соціалістів початку ХХ ст. співпадають у багатьох випадках з утопічними надіями лібералів-глобалістів початку ХХІ ст. Тоді вважалося, що “реформована Росія мала б стати, у свою чергу, членом федерації Європейської від Атлантичного океану до Уралу і Закавказзя як перехідного етапу до світової демократичної федерації”. Коли УЦР скликала у Києві упродовж 21–28 вересня 1917 р. З’їзд представників народів та областей колишньої Російської імперії, на який прибули представники татар, грузинів, латишів, литовців, поляків, євреїв, білорусів, естонців, молдаван, донських козаків, союзу козацьких військ та бурятів (загалом 93 особи), росіяни своїх представників не прислали. Це лише підтверджувало їхню традиційну імперсько-шовіністичну позицію. Більшовики, незважаючи на їхнє гасло про право націй на “самоопределение, вплоть до отделения”, не могли собі уявити Україну – навіть як самостійну робітничо-селянську республіку. Тому діяли під гаслом: “Смерть буржуям и украинцам!” Сьогодні під час окупації Криму та частини Донбасу за показову українськість – мову, синьо-жовтий прапор чи навіть стрічку, тризуб, вишиванку і т. п. людей переслідують – арешти, побиття, навіть убивства...

Незважаючи на очевидну ворожість росіян до всього українського, серед нашого громадянства знаходяться персони, що немов “зачаровані” російським імперіалізмом. Про таких ще у 1918 р. влучно висловився видатний український мислитель та громадський діяч Дмитро Донцов: “Мусимо бути державниками, як націоналістами, пам’ятаючи, що жид, поляк або москаль, що твердо стоїть на ґрунті української державності, є її ліпшою підпорою, як українці, що марять про федерацію. Мусимо йти дорогою соціального компромісу, коли хочемо бути безкомпромісовими щодо ідеї української державності. Розуміється, що угодовість не сміє посуватися аж так далеко, щоб неукраїнські елементи захопили політичну керму в державі”⁴.

Тому, враховуючи сьогоднішній критичний стан української державності слід вказати, що на початку 1990-х рр. слід було піти по шляху Балтійських держав, які не надали іногородцям право громадянства. Також, усі хто не сприймав існування незалежності України мали би покинути її територію. У цьому випадку не було би такої значної підтримки населенням Криму та Донбасу ідеї “захисту російськомовного населення від примусової українізації”, що несли окупаційні російські т. зв. “зелені чоловічки”. Адже традиційно Москва застосовувала дві особливі стратегії для війни із сусідами: 1) попереднє формування промосковської “п’ятої колони” в середовищі вірогідного противника; 2) подання своєї агресії як внутрішній конфлікт⁵. Слід ще відзначити про показову спробу росіян налаштувати один проти одного різні соціальні групи народу – “бідних проти багатих”, що завжди приносило їм успіх у дезорганізації місцевого населення із його поневоленням. Але якщо у 1918 р. вони захищали “социально близких”, то тепер – “русскоязычных”.

Другий урок стосується безпеки та оборони країни. На зламі 1917–1918 рр. УЦР не використала можливість мобілізувати близько мільйонний склад українізованих військових частин, які змогли б успішно протистояти більшовицькій навалі. Натомість лідери УЦР III Універсалом проголошують демократичні свободи та скасування смертної кари – це в час продовження світової війни, розгортання анархічних процесів в Україні, коли внаслідок дезер-

⁴ Донцов Д. Міжнародне положення України і Росія. *Український націоналізм : історія та ідеї* : наук. зб. Вип. I / за ред. О. Багана. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 386.

⁵ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. “Братня” навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. Київ, 2016. С. 27.

тирства маси озвірілого вояцтва здійснюють інспіровані більшовиками гасла: “Грабь награбленное!” Щось подібне вбачаємо в тому, що ядерне роззброєння України у 1990–х рр. потрібно було провести лише після демаркації та делімітації усього периметру кордону; забезпечення усіма сусідами, насамперед РФ, незалежності та непорушності території Української держави підкріпленими відповідними гарантіями Ради Безпеки ООН; здійснивши обмін стратегічних ракет на суттєву матеріально-фінансову допомогу у проведенні реформ усього життя країни; безумовний вступ України в ЄС та НАТО.

Урок третій у сфері компенсації РФ збитків, які понесла Україна за понад трьохсотлітній стан перебування під московським пануванням. Адже під час підписання Ризького договору 18 березня 1921 р. Росія мала сплатити Польщі 30 мільйонів рублів за участь у господарському житті царської Росії і повернути культурно-мистецькі цінності, вивезені з польських земель. Очевидно, що Україна мала б створити відповідну історико-правову комісію щодо підрахунку людських, матеріальних та моральних втрат, які поніс український народ за століття винищення, поневолення, визиску та депортацій.

Четвертий урок стосується того, хто мав би здійснювати процеси розбудови та утвердження державності. Відомий історик, міністр закордонних справ в добу Гетьманату Дмитро Дорошенко згадував, що українці: “... не бажали йти на “неспокійні посади”, не хотіли “компрометуватись”, боялись брати на себе відповідальність і т. д. А тим часом узяти у свої руки фактично керування самим адміністративним апаратом – був найліпший спосіб перевести “українізацію” на місцях. Замість того обмежувалися наріканнями і скаргами... Як звісно, самий кабінет міністрів, він (Павло Скоропадський – *І. Г.*) хотів від початку скласти з українців національного напрямку, і коли цього не сталося, то лише тому, що особи, до яких він звертався, обставляли свій вступ різними далекойдучими умовами. Але й далі кожен з українців національного напрямку, якому пропонувано якийсь пост, відмовлявся, або починав торги, під тим чи іншим претекстом ухилявся, волюючи заставатись в опозиції, критикувати, скаржитись і нарікати, замість використовувати всяку можливість, щоб здобути реальний вплив на справи...”⁶. Щось подібне переживаємо і нині. Коли у 1990-х рр. до влади прийшли посередності, які мали відповідну освіту, досвід, знання, але не мали відповідних здібностей до успішного налагодження державницького життя країни, то уже у 2000–х рр. владу захопили невіглахи із сумнівною освітою та відсутністю фахових знань. Тому сприяла кримінально-олігархічна система влади, вибудована в Україні, яку не змогло здолати громадянське суспільство після Помаранчевої Революції 2004 р. та Революції Гідності 2013–2014 рр. Тому національні політичні сили та громадські організації при підтримці широкого загалу за участі мас-медіа зобов’язані вишукувати та висувати на керівні посади людей фахових, відповідно кваліфікованих, патріотично налаштованих, вольових альтруїстів, які уже перевірені у конкретних справах, аби швидко здійснити реформи усіх сфер життєдіяльності держави.

П’ятий урок говорить про те, що кожний народ має захищати передусім свої власні інтереси, а не лише дбати про інших. Коли РФ здійснила агресію проти України у 2014 р., анексувавши Крим та нав’язавши нам “гібридну війну” на Донбасі, одразу ж наші західні сусіди згадали про “свої претензії” щодо України. Румуни повели розмови про т. зв. “велику Румунію”, очевидно 1941 р., коли вони були союзниками гітлерівської Німеччини. Поляки ніяк не можуть змиритися, постійно згадуючи т. зв. “людобуйство” на Волині та Галичині у 1943–1944 рр. Угорці підняли питання про т. зв. “угорську національну меншину” на Закарпатті. Тут слід нагадати нашим західним сусідам про ті вікові кривди, які їхні співвітчизники проводили щодо українців “на нашій, не своїй землі”. Звичайно, що все це інспіровано московською агентурою. Але угорський документ показово демонструє, як прийшли народи намагалися асимілювати місцеве українське населення: “Щодо чужих і відсталих рас, котрі співживуть з нами в нашій країні, то треба так організувати справу, щоб ніхто ані не писнув, щоб тут не було чути жодного іншого голосу, крім нашого, мадярського. Мусимо показати, що маємо силу і владу, бо

⁶ Цит. за: Часто П. Вільне слово американської України. До 120-річчя “Свободи”, україномовного видання Українського Народного Союзу, всегромадської газети українців США (1893–2013). “Ukrainian Book”. Нью-Йорк : TIMPANI ; Ужгород, 2012. С. 358–359.

тільки сильні і могутні мають авторитет. Як хочемо жити, мусимо розмножуватися, асимілюючи чужі елементи, не сміємо допустити, щоб слов'янські народи в нашій державі поширювалися, треба відривати їх від слов'янського тіла і прилучати до себе... Учитель повинен був говорити лише угорською мовою, вчити лише угорською і поза школою при зустрічах з дітьми вживати лише угорську мову”⁷.

Наша відповідь має бути адекватною. Тобто у розбудові та утвердженні української державності потрібно керуватися Шевченковим: “В своїй хаті, своя й правда, і сила, і воля!” Також на протигагу трагічними подіям 1918–1919 рр., коли численні повстанські загони анархістських отаманів не проявили відповідної “державної дисципліни” (вислів Симона Петлюри), не підтримали законний український уряд – сьогодні необхідно усе зробити, щоб країна не збилася з наміченого курсу на входження у європейські та євроатлантичні структури, не поринула у хаос господарської розбалансованості і нав’язаного ззовні сепаратизму окремих регіонів. Для того політичні еліти на чолі громадянського суспільства зобов’язані проявити державницьку мудрість провівши необхідні зміни у всіх сферах життя України внаслідок чергових виборів Президента та нового складу ВРУ у 2019 р.

CENTURY OF RESTORATION OF UKRAINIAN STATEHOOD: NOT LEARNED LESSONS OF HISTORY

Ihor HAVRYLIV

Ak. Lazarenka St., 38/2, 79026, Lviv, Ukraine

e-mail: Havryljv_I@ukr.net

Summary

Modern upheavals in the process of the formation and development of the Ukrainian state are encouraging, once again, to turn to the bitter experience of the historical past.

And it teaches that the hope for an objective move of the state creation of a great European nation does not give grounds for neglecting of the elementary measures that lead to the adoption of a national dictatorship in front of the external and internal challenges that have disorganized Ukrainians for centuries.

Therefore, the analysis of events and the laying on a historical parallel will contribute to the understanding of the past, the realization of the present and actually predicting of future in affirming of the independent statehood of Ukraine as a European and world geopolitical power.

Historical memory calls for struggle, so as not to repeat the fate of the predecessors – the victims of the tragic twentieth century, which led to the genocide of Ukrainians, which extirpated half of the population of Ukraine during 20th century.

Keywords: *Ukrainian state, liberation struggle, occupation regimes, national dictatorship, state discipline, civil society.*

REFERENCES

Bilas I. Represyyno-karalna systema v Ukraini 1917–1953 : Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz. Kyiv : Lybid ; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 2 : Dokumenty ta materialy. [in Ukrainian].

Brekhunenko V., Kovalchuk V., Kovalchuk M., Korniienko V. “Bratnia” navala. Viiny Rosii proty Ukrainy XII–XXI st. Kyiv, 2016. [in Ukrainian].

Chasto P. Vilne slovo amerykanskoi Ukrainy. Do 120-richchia “Svobody”, ukrainomovnoho vy-dannia Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu, vsehromadskoi hazety ukraintsviv SShA (1893–2013). “Ukrainian Book”. Niu-York : TIMPANI ; Uzhhorod, 2012. [in Ukrainian].

Horlis-Horskyi Yu. Kholodnyi Yar. Lviv : Chervona kalyna, 1992. [in Ukrainian].

Dontsov D. Mizhnarodne polozhennia Ukrainy i Rosiia. *Ukrainskyi natsionalizm: istoriia ta idei* : nauk. zb. Vyp. I / za red. O. Bahana. Drohobych : Posvit, 2009. [in Ukrainian].

Persha svitova viina 1914–1918 rr. i Ukraina. *Ukrainski zemli u tsentri tsyvilizatsiinoi kryzy / uporiad.* O. P. Reient. Kyiv : Klio, 2015. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 3 липня 2019 р.

⁷ Часто П. Вільне слово американської України. До 120-річчя “Свободи”, україномовного видання Українського Народного Союзу, всегромадської газети українців США (1893–2013)... С. 55, 56.